

IDEOLOGIYA HÂM JÂMIETLIK RAWAJLANIW

Bayrieva Almagul Qurbanovna, Berdaq atındağı Qaraqalpaq mámleketlik universiteti professori, siyasiy ilimler doktori (DSc)

MAFKURA VA IJTIMOİY TARAQQIYOT

Bayriyeva Almagul Qurbanovna, Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti professori, siyosiy fanlar doktori (DSc)

IDEOLOGY AND SOCIAL DEVELOPMENT

Bayrieva Almagul Qurbanovna, professor of Karakalpak State University named after Berdak, doctor of political sciences (DSc)

ИДЕОЛОГИЯ И СОЦИАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ

Байриева Алмагуль Курбановна, профессор Каракалпакского государственного университета имени Бердака, доктор политических наук (DSc)

<https://orcid.org/0009-0005-3289-4648>

e-mail:

Almagul68_68@mail.ru

Rezyume: Bul maqalada jâmiyetniñ ruwxıy rawajlanıwında ideologi-yalıq tárbiyanıñ áhmiyeti, jaslar tárbiyası hâm jâmiyetlik birlik máseleleri haqqında sóz júritiledi. Sonday-aq, dúnyanıñ kóplegen rawajlangan mámleketlerindegi ruwxıy-ideyalıq tárbiya usılları tiykarında ideologiyalıq tárbiyanıñ mánis-mazmunı hâm maqsetleri talqılanadı.

Tayanış sózler: ideya, ideologiya, ruwxıy tárbiya, jâmiyetlik rawajlanıw, qádriyatlar, ruwxıy miyras, jâmiyetlik sana, isenim, tárbiya.

Annotatsiya: Ushbu maqolada jamiyatning ma'naviy taraqqiyotida mafkuraviy tarbiyaning ahamiyati, yoshlar tarbiyasi va ijtimoiy birlik masalalari haqida swz yuritiladi. Shuningdek, dunyoning ko'plab rivojlangan mamlakatlaridagi ma'naviy-mafkuraviy tarbiya usullari asosida mafkuraviy tarbiyaning mazmun-mohiyati va maqsadlari tahlil qilinadi.

Tayanch so'zlar: g'oya, mafkura, ma'naviy tarbiya, ijtimoiy taraqqiyot, qadriyatlar, ma'naviy meros, ijtimoiy ong, e'tiqod, tarbiya.

Abstrakt: This article discusses the significance of ideological education in the spiritual development of society, the upbringing of youth, and issues of social unity. The content and goals of ideological education are also analyzed based on the methods of spiritual and ideological education in many developed countries of the world.

Key words: ideas, ideology, spiritual education, social development, values, spiritual heritage, public consciousness, faith, education.

Аннотация: В статье рассматривается значение идеологического воспитания в духовном развитии общества, воспитании молодежи и вопросах общественного единства. Также анализируются сущность и цели идеологического воспитания на основе методов духовно-идеологического воспитания во многих развитых странах мира.

Ключевые слова: идея, идеология, духовное образование, общественное развитие, ценности, духовное наследие, общественное сознание, вера, образование.

KIRISIW. Adamzat jámiyetiniń turaqlı rawajlanıwında ideologiyaniń áhmiyeti búgingi dáwirdeń de baslı máselelerinen sanaladı. İnsan jámiyeti payda bolǵalı beri oǵan tuwrı jol kórsetip, durıs baǵdarlar otratuǵın ideologiyası qalıplesken. Ideyasız hám ideologiyasız jámiyet, xalıq óz jolınan adasatuǵınlıǵın tariyx bir neshe turmıslıq mısallar menen dáliyllep berdi.

Ózbekstan Respublikası Prezidenti Sh.Mirziyoev dúnyada túrli qarama-qarsılıqlar hávij alıp atırǵan búgingi zamanımızda jaslardeń ruwxıy-ideyalıq tárbiyasına ayırıqsha itibar qaratıp, “Biz házirgi keskin sharayatta ideyalıq-ideologiyalıq tarawda bákerge tayarmızba? Jas áwladımızdeń tárbiyası quramalı zaman talaplarına juwap bereme?”

Bul máseleler hár birimizdi ayırıqsha oylandırıwı, táshwishke salıwı kerek”[1],-dep, búgingi globalıw dáwirindegi eń tiykarǵı máselelerden sanalǵan ideyalıq, ideologiyalıq tárbiya máselesin kóldeneń qoydı.

ÁDEBIYATLAR ANALIZI. Ideologiyalıq-ideyalıq úgit-násiyat dáslep quramalı sociallıq informaciya kommynikativ process. Jáhannıń rawajlanǵan mámleketlerinde úgit-násiyat máselesi áyne usı kózqarastan túsiniledi hám bonda sociallıq kommynikaciya menejmenti máseleleri úlken áhmiyetke iye boladı.

Batis Evropada jaylasqan kópshilik mámleketler óz ideologiyalıq mexanizmlerin “insanlarǵa sheksiz erkinliklerdi beriw” ideyası tiykarında alıp baradı. Usı mexanizmler tiykarında puqaralarǵa mámleketti qollap -quwatlaw bul - olardeń huqıq hám erkinliklerin támiynlewdeń tiykarǵı kepili sıpatında sanasına sińdiriledi. Mısal ushın, Franciya mámleketinde insandardeń sanasına milliy ideyanı sińdiriwde ulıwma tán alınǵan qaǵıydalar koncepciyası tańlap alınǵan. Puqaralardı mámleket maqsetleri ushın baǵdarlawda jáhände tán alınǵan hám xalıqaralıq huqıqıy normalar mámlekettiń milliy maqsetlerine uyǵınlastırılǵan hám nátiyjede bárshe ushın birdey tásir kúshine aylanǵan.

ANALIZ HÁM NÁTIYJELER. “Hámme nársen insan hám onıń mápleri ushın” degen ideyanıń kúsheyiwi ayırım adamlardeń kózqaraslarında

mámleket puqaralardeń sheksiz erkinliklerin maksimal dárejede qanaatlandırılıwın támiynlew kerek degen natuwrı pikirdi qalıplestirmekte. Bul bolsa puqaralar tárepinen mazmnı jaǵınan antigymanistik qálewlerdeń de qollap-quwatlanıwına alıp kelmekte. Máselen, bir jınslı insandar ortasındaǵı neke, gedonizm, sado-mazoxizm sıyaqlı insaniylıqqa tuwrı kelmeytuǵın unamsız illetler insannıń tábiyiy talabı, tábiyiy huqıqı sıpatında bahalanbaqta. Búgingi kúnde ruwxıy-aǵartıwshılıq, milliy tárbiya sheńberinen tısqarında qalǵan jaslar dúnyada «Lost generation», yaǵnıy “qoldan ketken áwlad”, dep ataldı.

Diniy hám milliy tiykarlardı uyǵınlastırǵan halda xalıqtı birlestirgen ideologiyalar búgingi kúnde Izrail, Iran, Saudiya Arabstanı, Hindistan, Myanma, Yaponiya hám Qıtay ideologiyalıq siyasatında óz kórinisin tawıp, mámleket din yamasa millet qawenderi, mámleket basshısı diniy yamasa milliy basshı sıpatında sawlelenedi. Puqaralar diniy yamasa milliy basshı átirapında jamlesedi.

Yaponiya ideologiyasın kóretuǵın bolsaq, onda “tariyx-sintoizm-Konfuciylik-samypaylıq erki” qadıyatlar sisteması tiykarında olardeń milliy ideyası qalıplesken. Yaponiyada puqaralardeń sanasına milliy ideyanı sińdiriw usılları sıpatında qadıyatlar sistemasınan nátiyjeli paydalanadı. Olarda milliy ideya mámleket ekonomikasınń tayanış sıpatında tiykarǵı orınǵa kóterilgen. Onı biz tómendege basqışlarda kóriwimiz múmkin: Miliy ideya – milliy ekonomika – milliy rawajlanıw.

Yaponiyada bunnan tısqarı birden bir aymaq – birden bir millet koncepciyası mámlekettiń bilimlendiriw sisteması hám basqa sistemalarda da keń qollanıladı. Yaponiyada milliy tariyxıy qaharmanları, ápsanalarınń milletke keń kólemde tanıtılıwı nátiyjesinde yaponlardıń ishki ruwhiyatın birden-bir Yaponiya ushın baǵdarlaw mexanizmine aylandırılǵan. Húkimet qálegen waqıtta usı mexanizmdi nátiyjeli háreketke keltire aladı. Yaponiyada bunnan tısqarı, “Millet, Watan, Táǵdır” sıyaqlı túsiniyeler pútkil milletti birlestiriw jolında uyǵınlastırıldı.

Bunıń ushın milliy-insaniylıq pazıyletlerdi arnawlı shólkemlestiriliwshi tárbiyalıq jaǵdaylarda,

tárbiyalıq saatlarda oqıwshılardıń kórsetiw (máseleń, “milliy ádep”tiń qanday júzege keliwin tek túsindiriw ǵana emes, al úlgi sıpatında kórsetiw) hám oqıwshı jaslar menen milliy ádep shınıǵıwların shólkemlestiriw talap etiledi. Máseleń, Yaponiya mekteplerinde “yapon minez-qulqı” sabaǵı islep shıǵılǵan bolıp, hár bir mektepte májbúriy alıp barıladı. Bul sabaqta mámile, ádep-ikramlıqtıń eń názik qırralarına shekem arnawlı úyretiledi, shınıqtırıladı. Milliy tárbiyalıq tálim milliy pazıyetlerdi oqıwshılardıń dáslep bipinshi, keyin bolsa ekinshi signallar sistemasına aylandırıwǵa, nátiyjede, oqıwshılardıń shaxsiy pazıyetlerine, ádetlerine aylanıwında pedagogikalıq texnologiya wazıypasın óteydi[2].

Qıtay mámleketinde puqaralardıń sanasına milliy ideya hám milliy dúnyaqarastı sińdiriwdе Konfuciý táliymatına múrájat qılınǵan. Qıtay Konfuciý táliymatınan diniy táliymat sıpatında emes, al ádeplilik tiykar sıpatında paydalanadı. Bul bolsa, mámlekette táliymatqa degen radikal keypiyat qalıplesiwiniń aldın aladı hám óz nábwetinde zamanagóy Qıtay kózqaraslarına ańsat ǵana uýǵınlasıwına sebep boldı.

Qıtayda ruwxıy-ideologiyalıq tárbiya sisteması “Ana Watanǵa xızmet qılıw hám sadıq bolıw” ideyası tiykarında qalıplestirilgen. Jaslıqtan balalarǵa shaxsiy talaplar hám jámaatlıq talaplar ortasındaǵı balanstı saqlaw úyretip barıladı. SHaxsiy talaplardı qandırıw ushın háreket qılıw jámaatlıq talaplardı unamsız tásir etpewi kerekligine ayrıqsha itibar berilgen. Olarda qattıqollıq hám qatań tártip intizam ústin esaplanadı. Qıtaydıń ápsanalıq patshalarınan bolǵan Yaonıń “Mehir-múriwbet, jaqsı minez-qulıq, bilim, ádillik hám abıroy Qıtay milletiniń uzaq jasawınıń kepilligidur” degen pikiri búgingi kúnde de tárbiyanı jetilistiriwde óz áhmiyetin joypaǵan.

Millet hám milliy mámleket túsiniǵın bir túsiniq dep qaraw faktorınan Germaniya, Turkiya, Koreya respublikası sıyaqlı bir qatar mámleketlerdiń milliy ideologiyasın qalıplestiriwde keń paydalanbaqta.

Germaniyada milliy ideya nemis milleti hám mámleketi birligi negizinde qalıplesken bolıp, hátte ekinshi jáhán urısınan keyin rásmiy nemis

milletshiligi inkar etilse de, zamanagóy Germaniya ideologiyası “nemis milletiniń ózine tánligi”niń postmodern hám postindustrial talqılanıwı tiykarında qayta islenip, Germaniya milliy birliginiń tiykarǵı kúshin quramaqta.

Germaniyada ruwxıy tárbiya insan tuwılǵannan baslanatuǵın ózgeshe process bolıp, insan tuwılǵannan baslap jumıs iskerligin juwmaqlaǵanǵa shekem dawam etedi. Usı tárbiyada tiykarǵı másele “nemis milliy xarakteri”n qalıplestiriwge qaratılǵan. Qatań tártip hám intizamǵa boysınıwǵa úlken itibar beriledi. Mektepke shekemgi bilimlendiriw mekemelerinde balalardıń ózine tán qásiyetlerinen kelip shıǵıp, tárbiya túri anıqlansa, miynet jámaátlerinde jumıs nátiyjeliligi hám watansúyiwshilik prinsipleri arqalı ámelge asırıladı.

Olardıń shańaraqlarında balalar bólmesi bolıwı májbúriy etip belgilengen. Usı shańaraqlarda balalardıń kún tártibi qatań belgilengen bolıp, bala 8 jasqa shekem televizor kóriwi múmkin emes, degen qatań qaǵıydaǵa ámel qılınadı. Onıń ornına balalar ayaq oyını, súwret salıw hám muzıka shınıǵıwları menen bánt boladı. Keshki dem alıw waqtı qatań 20:00 etip belgilengen. Ata-analar háptede keminde bir márte perzentleri menen qıyabangǵa hám jámiyetlik dem alıw orınlarına barıwı shárt dep qabıl etilgen. Germaniyada balaǵa onıń ata-anasınan basqa shaxstıń eskertiw beriwi múmkin emes. Germaniyada barlıq GXQ milliy ideyanıń úgit-násiyatlawshısı esaplanadı.

Qubla Koreya Respublikasında da milliy ideyanıń tiykarı koreec milletiniń ózine tánligi esaplanadı. Milliy ózine tánlik tiykarında úrp-ádetler, ádep-ikramlılıq ideallar arqalı bekkemlep barıladı. Jaslardı tárbiyalawda shańaraq institutı tiykarǵı tayanış esaplanadı. Sonıń ushın koreec shańaraqlarında jmiyetlik byudjettiń 56% bala ushın jumsaladı. Balanıń dáslepki tárbiyası menen tek analar shuǵıllanıwı belgilengen. Tárbiyanıń dáslepki basqışında analar óz perzentlerine koreec milliy dástúrlerin úyretedi.

Kópshilik Shıǵıs mámleketlerinde bolǵanıday Qubla Koreyada da úgit-násiyat texnologiyasınıń eń nátiyjeli usılı sıpatında

jámiyettegi biygárez liderlerge hám tariyxıy qaharmanlarǵa úlken itibar beriledi.

Rawajlanǵan mámleketlerde mámlekettiń maqsetlerin xalıq maqsetleri menen uyǵınlastırıw, birden-bir aymaq - birden-bir xalıq túsiniǵı qalıplestirilgeni, watan hám mámleket, xalıq hám millet túsiniǵı ideyalıq kózqarastan birlestirilgeni mámleket xalqınıń ulıwma maqsetler jolında birlesiwinde úlken áhmiyetke iye bolǵan.

Insan isenimsiz, ideyasız, pikirlewsiz jasay almaydı. Shaxs hám onıń isenimi máselesi áhmiyetli mashqalalardan bolıp, onıń qalıplesiwi tiykarınan sociallıq faktorlarǵa tikkeley baylanıslı, dep qaraydı. Bul máselege itibardıń artıp baratırǵanlıǵı sonnan ibarat, adamdaǵı ideologiyalıq immunitettiń qalıplesiwinde ondaǵı jaqsı ideya hám isenim úlken áhmiyetke iye. Eger biz jaslarımızda balalıqtan baslap salamat isenim hám bilimge tiykarlanǵan dúnyaqarastı qalıplestire alsaq, olar ruwxıy mádeniyatı bay, ozıq oyılı hám shın insaniyılıq pazıyetli shaxslar bolıp kamalǵa keledi.

Jeke tárbiyanıń áhmiyetli baǵdarı - bul ideyalıq tárbiya. Bul insan sanasın sana-sezimler sistemasında ómirdegi filosofiyalıq, siyasiy, huqıyqıy, diniy, estetikalıq, ádep-ikramlılıq, kórkem, kásiplik qalıplestiriw processı bolıp tabıladı. Hár qanday tárbiya procesiniń maqseti hám mánisinde ideyalıq tárbiya turadı. Sebebi shańaraqtı alamız ba, balalar baqshasın alamız ba, máhálle, mektep, kolledj, lisey, universitet yamasa akademiyanı alamız ba - hámмесinde beriletuǵın tálim-tárbiya procesi oqıwshı, tárbiyalanıwshı hám tınlawshılardıń dóretiwshiligin keńeytiw, olardıń sanasın ilimiy tiykarlanǵan bilimler menen bayıtıw jáne jámiyet ushın, onıń rawajlanıwı ushın zárúrli bolǵan qásiyetlerdi qamtıp aladı. Bul isler balanıń dúnya haqqındaǵı, dúyanıń rawajlanıwı, insaniyılıq qatnasıqlar baǵdarındaǵı ózine tánlikler, ádep-ikramlılıq prinsipleri, gózzallıq haqqındaǵı túsiniǵıler keńeytiwge xızmet etedi. Bul shın mánisinde ideologiyalıq tárbiyanıń tiykarı, negizi bolıp tabıladı. Sonlıqtan ideologiyasız insan, ideologiyasız topar, millet, xalıq, jámiyet bolıwı múmkin emes.

Ne ushın bir jámiyet, sociallıq topar (máselen, siyasiy partiya, sociallıq háreket) ideologiyasın

basqa bir sociallıq toparǵa májbúriy síndiriw natuwrı? Sebebi ideologiya - belgili bir sociallıq topar aǵzalarına tán ózlerindegi bar talaplar, tilekler, kóz-qaraslar hám ideyalar tiykarında sol topardıń kózqarasları, pikir dúnyası hám ideyalarınıń ónimi sıpatında jaratıladı. Olarda basqalardıń mápleri sáwlelendirilmegen bolıwı da múmkin. Sonlıqtan ózgelerdiń ideologiyasın májbúriy túrde basqa xalıqqa síndiriw múmkin emes.

Hár qanday ideologiyalıq tárbiyanıń maqseti - jámiyettiń hár bir aǵzası hám olardıń tımsalında hár bir sociallıq qatlam, topardıń tárbiyalıq dárejesin támiyinlew sanaladı. Bul sol jámiyettiń rawajlanıwına tiykar salıwshı aldınǵı ideyalardıń hár bir puqara tárepinen sanalı túrde ózlestiriliwin, onıń oylaw hám pikirlew usılına aylandırılıwın támiyinleydi. Usı mániste, milliy ideya Ózbekstanda jasap, dóretiwshilik etip atırǵan hár bir puqaranıń sanası hám qálbinde milliy qádiriyatlarımız, xalqımızdıń búgingi hám keleshektegi máplerin kórsetiwshı eń salamat ideya hám pikirler - xalıqtıń oy-pikirinde óz kórinisin tabıwı lazım. Bul ideologiyalıq tárbiyanıń bas qásiyetlerinen biridir. Ideologiyalıq tárbiyalılıq, eń dáslep, joqarı isenim, Watan hám xalıq aldındaǵı juwapkershilik, watansúyiwshilik, pidayılıq sıyaqlı pazıyetlerde kórinedi.

Ózbekstannıń gárezsiz rawajlanıw strategiyası, xalqımızdıń ullı mámleket qurıw baǵdarındaǵı maqset-niyetleri milliy ideyanı jaslardıń qálbine hám sanasına síndiriwdiń áhmiyetli baǵdarlarınan bolıp esaplanadı. Bul process jámiyet turmısınıń barlıq tarawların qamtıp alıwdı, tálim-tárbiya hám úgit-násiyatlawdıń nátiyjeli usıl hám qurallarınan aqılǵa uǵras paydalanıwdı talap etedi.

Prezidentimiz Sh.Mirziyoev tárepinen belgilep berilgen “Mánawiy baǵdarlarımız ekonomikalıq baǵ-darlardan on qádem aldında júriwi kerek. Áne sonda biz házir qılıp atırǵan úlken-úlken rejelerimiz, baǵdarla-malarımız ámelge asadı”[3], formasında sáwlelengen metodologiyalıq princip mánawiyat, milliy ideya, milliy ideologiyanın Ózbekstandaǵı strategiyalıq hám ámeliy wazıypaların, rolin, ornın, áhmiyetin tiykarlap berdi.

Mámleketimizde ásirler dawamında qáliplesken, áwladtan-áwladqa biybaha miyras sıpatında ótip kiyatırǵan úrp-ádet, máresim hám bayamlar da milliy ideyanıń tiykarǵı ideyaların sındırıwde áhmiyetli faktor bolıp xızmet etpekte. Atap aytqanda, Ǵárezsizlik, Nawrız, Hayit bayramları, Muǵállimler hám oqıtıwshılar kúni, Eslew hám qádirlew kúni sıyaqlı bayram hám máresimlerimizden jámiyetlik turmısqa zamanagóy mazmun beriw jolında aqılǵa uǵras paydalanılmaqta.

Úrp-ádet hám dástúrlerdiń tiykarǵı bólegi shańaraqta hám shańaraq aǵzalarınń tikkeley qatnasıwında ótkeriledi. Sonıń ushın da hár bir shańaraq dástúri ideologiyalıq tárbiyanıń áhmiyetli baǵdarı esaplanadı. Máselen, insansúygish, joqarı isenimli, keńpeyil, miyrim-shápáátli insanlardı kamalǵa keltiriwde tolerantlıq, adamgershilik prinsipleri áhmiyetli orın tutadı. Hár bir shańaraǵımızda mólsherlengen miymandoslıq, qız hám ul balalar tárbiyası boyınsha arnawlı dástúrlerdiń bar ekenligi, jıl máwsimine kóre shańaraq aǵzalarınń qatnasıwında ótkeriletuǵın túrli dástúr hám ilajlar salamat ideologiyalıq ortalıqtı qáliplestiriwge xızmet etedi. Bunda hár bir ata-ana óz perzentiniń mektepke shekemgi tárbiyası onıń keyingi rawajlanıwında qanshelli áhmiyetke iye ekenligin, bul dáwir izbe-iz bilimlendiriw hám tárbiyanıń áhmiyetli basqısı ekenligin ańlawına erisiw ushın ámeliy jumıs alıp barıladı. Bunda shańaraqtıń mektepke shekemgi bilimlendiriw hám orta bilimlendiriw mákemeleri sistemasına izbe-iz jámleniwine erisiw názerde tutilǵan. Yaǵnıy,

shańaraq-bilimlendiriw mektebi-máhálle koncepciyası islep shıǵılǵan hám ideologiyalıq bilimlendiriw sistemasınıń ózine tán sisteması jolǵa qoyılǵan.

JUWMAQ. Búgin Jańa Ózbekstanda milliy qádiriyatlarımızdan sanalǵan ózin-ózi basqarıwdıń ózine tán modeli - máhálle xalqımızdıń ázeliy qádiriyatları, úrp-ádetleri hám dástúrlerine súyengen halda, puqaralarǵa sındiriletuǵın úlken ideologiyalıq, tárbiyalıq ózgesheliklerdi orınlap kelmekte. Kekselerdiń jaslarǵa beretuǵın páduna sıyatı, úlkenlerdiń jeke ibratı, jámaáttıń awızbirshiligi mısasında adamlardıń sanasına jaqsılıq ideyaları sındirip barıladı. Máhálle - salamat sociallıq ortalıq. Ol kúshli tásirge iye bolǵan jámiyetlik pikir, máhálle xalqınıń minez-qulqı, ózara qatnasıqların ádalatlılıq hám ruwxıy ólshemler tiykarında tártipke salıwshı tárbiyalıq mektep.

ÁDEBIYATLAR:

1. Мирзиёев Ш. Ҳозирги замон ва Янги Ўзбекистон. Т.: О‘zbekiston, 2024.
2. Куронов М. Миллий тарбия. Тошкент, “Маънавият”, 2007.
3. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2017 йил 29 декабрь куни миллий кино санъати ва киноиндустрияни ривожлантириш бўйича амалга оширилаётган ишлар таҳлили ва бу борада мавжуд муаммоларни ҳал этиш масалаларига бағишланган йиғилишда сўзлаган нутқидан. Kun Uz. 13:43 / 30.12.2017.